

BOJANA ROGELJ ŠKAFAR: UPODOBLJENE SLEDI NARODNE IDENTITETE – Zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca v Slovenskem etnografskem muzeju;

Založba ZRC, ZRC SAZU; 1. zvezek zbirke Ethnologica – Dissertationes, Ljubljana 2011; 174 strani

Jedro dolgoletne raziskave – in na njej utemeljene knjige – Bojane Rogelj Škafar, direktorice Slovenskega etnografskega muzeja, je zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca, ki jih hrani ta ustanova. Ker gre za doktorsko nalogo (v knjižni obliki prirejeno za širšo strokovno javnost), se avtorica ne ukvarja zgolj s središčnim predmetom raziskave, torej z vsebino in s pomenom muzejske zbirke risanih zapisov, temveč jo postavlja v širši zgodovinski in kulturni okvir. V prvih treh poglavjih najprej sledi razvojni poti od etnije do narodne oziroma nacionalne identitete, osvetli s to identiteto povezano vlogo muzeja ter razišče pojma ljudske kulture in narodnega sloga v evropskem ter svetovnem merilu; šele nato se omenjenih tem loti na slovenski ravni in ob konkretnih primerih delovanja ljubiteljskih etnografov, praktikov narodnega sloga na Slovenskem, Alberta Franca Siča, Jožeta Karlovška in predvsem Otona Grebenca in njegovih učencev. Bojana Rogelj Škafar najprej sicer vzporeja tudi koncepcije in teoretske opredelitve zgodnejših stopenj etničnih skupnosti, kot

so jih zastavili različni avtorji, ker pa se osrednji predmet njene raziskave navezuje na obdobje med svetovnimi vojnami, ko smo Slovenci že imeli attribute naroda, se v nadaljevanju v svojih razmišljanjih posveča »primerjavi različnih teorij o narodu, da bi na tej osnovi izostrila svoje razumevanje narodne identitete in govornice njenih simbolov«. Tukaj ugotavlja, da popolnega soglasja o definiciji naroda ni: za del avtorjev so »ključne razločevalne lastnosti narodov in nacij produkt moderne dobe«, drugi del pa meni, da so na »glavne razločevalne lastnosti narodov in nacij v moderni dobi odločilno vplivale predmoderne korenine nacij. Obojim je skupno, da so številni nacionalizmi 19. stoletja mobilizirali predhodna občutja kolektivne pripadnosti, ki so temeljila npr. na religiji ali jeziku«. Po avtoričinem mnenju razmerje med etnično (pred)osnovo za oblikovanje naroda in nacionalno identiteto najnazorneje povzema koncept zgodovinskega etnosimbolizma Anthonyja D. Smitha.

V nadaljevanju, ko obravnava zgodovino muzejev in muzealstva, Bojana Rogelj Škafar povzema različne opredelitve, od Louisa Althusserja, ki meni, da je muzej ideološki aparat države s funkcijo reproduciranja ideologije vladajočega razreda, do Flore Kaplan, ki piše, da so se muzeji v 19. stol. uveljavili kot družbene ustanove z izjemno vlogo pri ustvarjanju nacionalne samopodobe v značilnih zgodovinskih kontekstih, in drugih. Nato oriše še razvoj etnologije in etnografije kot samostojnih znanstvenih disciplin ter nastajanje etnografskih muzejev v drugi polovici 19. stol. Za ta čas, med drugim ugotavlja avtorica, je bilo v Evropi značilno odkrivanje t. i. ljudske kulture; muzeji so postali »pomembni varuhi predmetov – pričevalcev kmečkih kultur, za katere so se zanimali srednji razredi«, nacionalna skupnost pa je pravzaprav »simbolni konstrukt, ki se oblikuje v medsebojnih stikih in se s priznavanjem pripadnikov in s pomočjo reificirane kulture manifestira kot družbena realnost, ki je tako kompleksno simbolizirana, da prežema celotno bitje vseh pripadnikov«. Tretji razdelek osvetljuje razmerje med

ljudsko kulturo in narodnim slogom, ki ga avtorica vidi kot »koncept teorije nacionalizma in kot postvarjeno razmerje med etnično (pred)osnovo za oblikovanje naroda in simbolno podobo narodne identitete«. Sintagma narodni slog je sicer blizu kategorijam narodni/nacionalni značaj, narodni/nacionalni duh, narodna samobitnost, ipd. Te kategorije spremljajo narod/nacijo kot politični projekt, ki »si išče in najde domnevno substancialno oporo v nečem, kar naj bi na *naraven* način *družbeno* povezovalo velike skupine ljudi«.

Ljudska oz. kmečka kultura je vir, iz katerega se je napajal narodni slog. Bojana Rogelj Škafar ga vidi kot »skupek izbranih elementov kmečke materialne kulture, ki nastopajo v funkciji izražanja etnonarodne/nacionalne identitete« in bistveno opredeljuje motiviko v jedru raziskave obravnavane zbirke risanih zapisov v Etnografskem muzeju. Ljudstvo in ljudska kultura, še izpostavlja avtorica, sta sintagmi, ki ključno opredeljujeta razvoj etnologije v evropskem in slovenskem prostoru, različna pomena obeh pa sta bila v etnologiji in folkloristiki definirana v 60. letih minulega stoletja.

Meščanski sloj, predvsem izobraženstvo, je zlasti v drugi polovici 19. stol. v večjem delu Evrope začel »odkrivati« kmečko kulturo in jo upoštevat kot simbol narodne kulture; tovrstne manifestacije »samopodobe« so postale predvsem t. i. svetovne razstave v Londonu, Parizu, na Dunaju, tudi v ZDA. Pri nas je ta proces omogočila vključitev večine Slovencev v državno tvorbo, kraljevino SHS, v kateri so, čeprav so si že do leta 1918 izoblikovali narodno identiteto, dobili svojo univerzo in druge narodne/nacionalne ustanove. Ljudska kultura in iz nje izvedeni narodni slog, piše Bojana Rogelj Škafar, sta tako postala pomembna elementa pri oblikovanju narodne/nacionalne identitete. S tem so se začele estetizacija in narodovanje kmečke kulture in stereotipizacija vizualne simbolne govornice za potrebe oblikovanja razvidnosti teh identitet. Za razumevanje stereotipov, povezanih z nacionalno identiteto, opozarja avtorica, je nujno upoštevati zgodovinski kontekst, ki

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik. 1000 Ljubljana, Trebinjska 11, E-naslov: iztok.ilich@amis.net

jih je oblikoval, tako kot kontekst problematiziranja koncepta »drugega«.

»Narodno zavest,« povzema Bojana Rogelj Škafar, »je bilo mogoče okrečiti le z izbranimi pojavi, ki so oblikovali in utrjevali narodni slog. Najpripravnejši in najnazornejši so bili izdelki ljudske obrti in umetnosti.« Stereotipizaciji kulturnih sestavin se niso izognili niti ustvarjalci zbirke risanih zapisov, ki se ji avtorica bolj približa v poglavju, kjer razmišlja o etničnih mitih. Ti so postali kot integrativna tvarina pomembna »sestavina za utemeljevanje narodnih/nacionalnih teženj v moderni dobi«.

V poglavjih Slovenci in narodna identiteta in Slovenski enografski muzej in narodna identiteta Bojana Rogelj Škafar še bolj zoži krog svojega raziskovanja nastanka zbirke risanih zapisov učencev Otona Grebenca. O podobi slovenske narodne identitete pravi, da je bila jasno opredeljena s konceptom historičnega etnosimbolizma, za muzejske zbirke iz različnih obdobjev pa, da so opredmetena legitimacija načinov življenja in identitet naroda/nacije. V pregledu razvoja osrednje slovenske muzejske ustanove in pod njeno streho zlasti etnografske zbirke avtorica izpostavi vloge Stanka Vurnika, v letih 1924–1932 prvega kustosa takrat že samostojnega etnografskega muzeja, ter njegovega naslednika Franca Kosa, ki je muzej vodil v letih 1937–1943. Za Vurnika, najbolj usposobljenega strokovnjaka v takratni muzejski etnologiji, kot ga imenuje, je bilo narodopisno blago v predmetnem fondu muzeja najboljši izraz narodovega bistva, muzej pa ogledalo slovenskega naroda in njegov ponos ter hkrati zadnje zatočišče izginjajoče kmečke kulture. Podobno je tudi Kos menil, da je poslanstvo etnografskega muzeja z zbirkami predmetov

dokazovati starodavnost naroda in njegovo enkratnost, »saj majhen narod ne more prikazati takih primerov visoke umetnosti, kot je to slučaj pri velikih, ... temveč more svojo samobitnost in svoje značilnosti prikazati le v izdelkih duha in roke, ki so nastali v narodu samem brez velikega ozira na tuje vplive ...«

Za take poglede v unitaristični Jugoslaviji ni bilo posluha, zato so bila tudi opozorila na prostorsko in denarno stisko muzeja v glavnem zaman. Je bilo pa takšno razpoloženje toliko bolj ugodno za nastop ljubiteljskih etnografov, praktikov in ustvarjalcev narodnega sloga na Slovenskem. Bojana Rogelj Škafar izpostavlja predvsem trojico, učitelja risanja in umetnoobrnega rezbarstva Alberta Siča, raziskovalca ornamentov, umetnostne obrti in stavbarstva Jožeta Karlovskega ter Otona Grebenca, zbiralca etnografskih predmetov, avtorja mape vzorcev in ornamentov, namenjene oblikovalcem sodobnega pohištva, in pedagoga, ki je na Tehniški srednji šoli v Ljubljani spodbujal k risanju več generacij svojih dijakov. Te risbe avtorica imenuje risani zapisi – »nekaj med risanim dokumentom in likovnim delom«.

Zbirka 1.514 prostoročnih tehničnih risb in skic Grebenčevih učencev iz 20. in 30. let 20. stoletja, ki so po drugi vojni obogatile zbirke Etnografskega muzeja, je poleg koloriranih risb slikarjev Petra Žmitka in Maksima Gasparija ter poznejših terenskih risb in skic izjemno pomemben del fonda tovrstne evidentirane, a večidel še neovrednotene dokumentacije. Avtorica, ki se je prva sistematično lotila te zapuščine, zlasti z Grebencem povezanih map, opozarja, da sta njeni pripovednost in pričevalnost veliko pomembnejši od likovne vrednosti.

Po natančnejšem pregledu je iz tega srednješolskega risarskega praktikuma izločila 473 listov s študijami ornamentov in skicami, preostale risbe pa razdelila na več skupin glede na krajevni in časovni izvor upodobljenih predmetov, avtorja risbe in njeno datacijo ter uporabljeno merilo. Vizualna in vsebinska analiza sta pokazali, da je med gradivom z znanim izvorom največ risanih zapisov z Gorenjskega, najštevilčnejši so motivi stavbarstva, pri notranji opremljeni pa ornamentika stolov in skrinj. Povzetke ugotovitev analize spremlja 38 izbranih risb s potrebnimi komentarji, na koncu pa Bojana Rogelj Škafar, ki je sicer kritična do Grebenčeve mape s pohištvom, ugotavlja, da te risbe, še bolj pa motivika zbirke predmetov, ki jih zapustil muzeju, »izražajo mentorjeve poglede na pomen in vsebino narodnega sloga, kakršne je posredoval svojim učencem«.

Ingrid Slavec Gradišnik v izčrpnih spremnih besedi med drugim opozarja na ambiciozno razumevanjsko obzorje in izrazito problemsko zastavitev raziskave Bojane Rogelj Škafar in da obravnavana problematika še ni bila preučena v takšni performativni perspektivi. Večdisciplinarno zasnovana študija zato prinaša »uvid v družbeno razmerja in pomen na videz obrobnih kulturnih dejstev, ki so soustvarjala slovensko narodno zavest in krepila narodno pripadnost«.

Povzetek na koncu knjige je preveden tudi v angleščino. Omenimo še, da delo Bojane Rogelj Škafar odpira novo knjižno zbirko Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ethnologica – Dissertationes, z urednikom Jurijem Fikfakom in Ingrid Slavec Gradišnik.

